

**Sandra Kreisslová – Jana Nosková – Michal Pavlásek,
„Takové normální rodinné historky.“
Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti.
Argo, Praha 2019, 424 s.–**

Není to tak dávno, co byla problematika rodinné paměti téměř výsadně doménou sociologů. V posledních letech se však mezigenerační rodinná transmise vzpomínek stala populárním tématem také pro další vědní obory. Z nedávných badatelských počínů lze zmínit například interdisciplinární výzkum pod vedením historičky Radmily Švaříčkové Slabákové, v němž byla rodinná paměť nahlížena prizmatem psychologie, literární vědy, historie a filozofie.

Kolektivní monografie Sandry Kreisslové, Jany Noskové a Michala Pavlásky *Takové normální rodinné historky* přináší další možný pohled na rodinnou paměť a její transmissi. Autorský tým v tomto případě akcentuje především etnologické přístupy k problematice a mezigenerační vzpomínání navíc propojuje s dalším zajímavým fenoménem, jímž je migrace. Kniha je založena na *úctyhodném empirickém materiálu* (téměř 120 rozhovorů s více než 100 pamětníky, příslušníky 35 třígeneračních rodin), který je výsledkem rozsáhlého terénního výzkumu.

Rodinná paměť je v knize sledována na příkladu tří po sobě jdoucích generací respondentů, kteří náleží ke čtyřem různým skupinám obyvatelstva. Jedná se o přísluš-

níky dvou národnostních menšin (Němci žijící v České republice a Češi žijící v Chorvatsku) a rodiny migrantů (nuceně vysídlení Němci z Československa a čeští přesídlenci z Chorvatska). **Všechny zkoumané skupiny sice v současnosti žijí ve svých národních státech, nicméně spojuje je nucená či dobrovolná migrace po druhé světové válce.** Problematika německé a chorvatské menšiny přitom pro autorský kolektiv rozhodně není něčím novým, naopak všichni tři v tomto případě navazují na své **předcházející dlouholeté výzkumy.**

Co je však nové, to jsou badatelské otázky, které si výzkumníci v souvislosti s rodinnou pamětí a migracemi kladou. Hlavním cílem je pokusit se na základě analýzy a interpretace získaných narativů identifikovat převažující typy mezigeneračních přenosů, jejich funkce, strategie a mechanismy. Přidanou hodnotou knihy je pak až nevídaně podrobná a kritická badatelská reflexivita celého výzkumného postupu.

Kniha je rozdělena do čtyř větších celků. V **první, teoreticko-metodologické části** je hlavní pozornost věnována samotnému výzkumu a vymezení klíčových pojmů, jako je paměť, narace, rodina, generace a migrace. V tomto ohledu autorský

kolektiv pracuje se zavedenými koncepty Maurice Halbwachse, manželů Assmannových a Karla Mannheima, které jsou vhodně doplněny o další navazující teorie, a to zejména německy píšících autorů.

Druhá část je věnována průběhu terénního výzkumu, získávání respondentů, problematice klíčových informátorů, jazykovým specifikům, etickým aspektům a interpretačním postupům. Zejména líčení peripetií spojených s konstruováním výzkumného vzorku velmi dobře ilustruje, jak různorodým problémům musel autorský tým v terénu čelit. Potvrzuje se tak premisa o tom, že kvalitativní výzkum představuje dynamický proces, který vyžaduje notnou dávku flexibility. Ačkoliv se tedy autoři nepochybně snažili o (v rámci možností) reprezentativní a homogenní vzorek, zejména v případě chorvatské menšiny se jim to tak úplně nepodařilo. Obdobně ve výzkumu dominují ženy, ačkoliv genderová podmíněnost některých vzpomínek není v textu nijak významně reflektována. S ohledem na detailní reflexi jednotlivých výzkumných dilemat je také s podivem, že v textu není více akcentována aplikovaná etika terénního výzkumu mezi rodinnými příslušníky. Nabízí se zde paralela k závěrům německého sociologa Haralda Welzera, který se zabýval reflexí nacismu a holocaustu v rodinné paměti. Welzer přirovnává kolektivní vzpomínky k „rodinnému lexikonu“, který však může vlivem tabuizovaných vzpomínek velmi

snadno vyblednout, či se dokonce rozpadnout. Je ovšem také možné (byť nepravděpodobné), že během výzkumu k žádnému střetu konfliktních pamětí v rodinách nedošlo.

Třetí část se zaměřuje na historické obrazy a diskurzy zkoumaných skupin, respektive na kulturní paměť a politiku paměti. Právě v této kapitole také autorky a autor nejvíce čerpají z předcházející znalosti terénu a problematiky menšin. Vychází zde z předpokladu, že rodinné vzpomínání zčásti odráží sdílené reprezentace vyšších úrovní prosazované různými institucemi (v tomto případě národnostními státy, ale i menšinovými spolky a svazy). Rodinné narativy jsou tak vtaženy do „vyjednávání o minulosti“ s elitními vrstvami, které mají moc interpretovat, vyjednávat a manifestovat zlomové historické události ve veřejném prostoru.

Konečně čtvrtá část odkrývá komunikativní paměť a její generační transmissi na příkladu analýzy konkrétních rodinných příběhů. Z každé skupiny byla vybrána jedna (ve Weberově smyslu „ideálně-typická“) třígenerační rodina, na níž jsou ilustrovány odlišné způsoby nakládání s rodinnou pamětí. Z jednotlivých případových studií je zřejmé, že nejmenší míru transmise v rámci rodinné paměti vykazuje druhá (tj. prostřední) generace. Otázkou zůstává, zda se jedná skutečně o nechuť k předávání (negativní obsahy), nebo je příčinou ryze kulturní faktor – tj. střední generace je zatížena každodenními provozními záležitostmi,

zatímco nejstarší generace má již čas bilancovat a vyprávět, obdobně nejmladší generace je spíše ochotna rodinným historikům naslouchat.

Závěr knihy pak není pouhým shrnutím, ale tvoří samostatnou interpretaci část, v níž jsou hledány paralely, průsečíky i rovnoběžky jednotlivých narativů s přihlédnutím k vlivu sociálních, historických a veřejných diskurzů. Autoři na příkladech zkoumaných skupin vyvracejí tezi o tom, že narativizovaná rodinná a oficiální paměť v českém prostředí do značné míry splývají. Naopak na příkladu rodinné paměti přesídlenců z řad původních příslušníků partyzánského odboje v Jugoslávii ukazují, že rodinná paměť může mnohdy nabízet alternativní verzi k současné oficiální historické paměti, přičemž všechny generace mohou svou legitimitu čerpat právě (a někdy i výhradně) z rezervoáru rodinné paměti. Obdobně se proti antikomunistické politice paměti staví také české rodiny s partyzánskou minulostí v Chorvatsku. Transmise rodinné paměti přitom nemusí představovat pouze obrannou strategii rodinné pověsti a cti, ale může se stát i nástrojem, jehož prostřednictvím je hodnocení minulosti podryváno. Podobně pro obě skupiny německého obyvatelstva platí, že rodinná paměť se za určitých okolností vymezuje vůči dominantním společenským diskurzům, což se ukazuje zejména v momentech „vyrovnávání se“

s kolektivní zodpovědností Němců za nacismus (tj. narativy ukazují, že v tomto případě existovali nejen „viniční“, ale i „oběti“). Knihu tak lze doporučit jako zajímavý korektiv či kontrapunkt k závěrům v úvodu zmiňovaného výzkumu Radmily Švaříčkové Slabákové, který je založen na odlišné metodě vzorkování (méně respondentů z jednoho regionu České republiky bez traumatizující kolektivní historické zkušenosti) a vychází spíše z obecně historizujících a psychologizujících přístupů k výzkumu rodinné paměti.

Takové normální rodinné historiky jsou jedinečné tím, že čtenáře a čtenářky provádějí postupně všemi kroky kvalitativního výzkumu, tj. od teoretických východisek, metodologie a reflexe terénního výzkumu přes historický kontext a konkrétní případové studie až po sumarizující závěr nabízející interpretační klíč ke vzpomínkám jednotlivých generací. Právě z tohoto důvodu lze kolektivní monografii doporučit nejen poučeným čtenářům a čtenářkám z řad odborné veřejnosti, ale také začínajícím badatelům (zejména pak studentům a studentkám vysokých škol), kteří ji mohou efektivně využít jako metodologickou příručku a současně názorný příklad analytických a interpretačních postupů v rámci interdisciplinárně pojímaného kvalitativního výzkumu, jehož základ tvoří terénní výzkum a práce s prameny narativní povahy.

Jiří Hlaváček (ÚSD AV ČR, v. v. i.)